

Katarzyna Kuczyńska

PROGRAM WARSZTATÓW FILOZOFICZNYCH „LITERATURA JAKO MEDIUM WARTOŚCI”

Program adresowany do osób przejawiających zainteresowania filozoficzne oraz literackie.

Program jest zorientowany na rozbudzenie, a także rozwijanie postawy refleksyjnej wobec rzeczywistości u uczestników zajęć. Szczególny przedmiot zainteresowań będą stanowiły zagadnienia egzystencjalne (moralne), podstawowym materiałem egzemplifikacyjnym będą fragmenty dzieł literackich, stanowiące punkt wyjścia do analizy i dyskusji o rzeczywistości pozaliterackiej. W trakcie dziesięciu spotkań (45-minutowych) uczestnicy będą rozważać problem odpowiedzialności, hipokryzji, samobójstwa oraz zasadności podziału ról społecznych między płciami.

I. Zarys programu

1. Wstęp

Wprowadzenie w problematykę zajęć oraz określenie metod pracy. Budowanie grupy, zawarcie kontraktu.

2. Problematyka filozoficzna zajęć:

- Hipokryzja – analiza problemu na przykładzie wybranych bohaterów literackich: *Baryteczka* (Guy de Maupassant), *Świętoszek* (Molier) – a etykiety towarzyskie;
- Odpowiedzialność – problem odpowiedzialności na przykładzie: *Księżeczki o człowieku* R. Ingardena, *Dżumy* A. Camusa;
- Samobójstwo – gest odwagi czy tchórzostwa? Różne oblicza samobójstwa w filozofii i literaturze (P. Singer, *O życiu i śmierci: upadek etyki tradycyjnej*; H. Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*; Platon, *Fedon*; J.W. Goethe, *Cierpienia młodego Wertera*);

- Kobieta i mężczyzna – naturalne predyspozycje czy kulturowe uwarunkowania? Problem zasadności podziału ról społecznych między płciami.

3. Zakończenie zajęć, podsumowanie spotkań, pożegnanie.

II. Cele zajęć

1. Umiejętność analizy dzieł literackich ze względu na obecność w nich problematykę moralną.
2. Umiejętność konfrontacji różnych tekstów kultury (dzieł literackich, traktatów filozoficznych, tekstów publicystycznych itp.) ze względu na podejmowaną przez nie problematykę moralną.
3. Wzrost świadomości odnośnie moralnego wymiaru rzeczywistości.
4. Rozbudzenie zainteresowania problematyką filozoficzną.

III. Baza, miejsce i czas realizacji programu

Zajęcia będą się odbywały w świetlicy, zgodnie z zapisem w grafiku zajęć świetlicowych.

IV. Kadra realizująca program

Mgr filozofii Katarzyna Kuczyńska, osoba wspomagająca: psycholog jednostki.

V. Skazani uczestniczący w programie

Osadzeni skazani z zakładu karnego – osoby przejawiające zainteresowania intelektualne, skłonne do refleksji i dyskusji.

VI. Metody oddziaływań

Wykład, dyskusja, lektura i analiza tekstu źródłowego, ćwiczenia, odgrywanie scenek.

VII. Kosztorys programu

Materiały biurowe: tablica, ścieralne flamastry, podkładki do pisania, papier biurowy, długopisy, kserokopie materiałów źródłowych do pracy na zajęciach, arkusz brystolu. Wynagrodzenie prowadzącej zajęcia.

VIII. Sposób oceny efektów programu

Ankieta wypełniana przez uczestników na zakończenie zajęć.

SPOTKANIE 1.

Wzajemne przywitanie się prowadzącej i uczestników, wzajemne przedstawienie się; prowadząca charakteryzuje program: przedstawia powody i cel przygotowania programu, metody pracy i treść spotkań; określone zostają warunki uczestnictwa w grupie.

Sformułowanie norm grupowych:

- Gwarancja bezpieczeństwa fizycznego – „nie używaj siły fizycznej”;
- Gwarancja odpowiedniego poziomu kultury komunikacji – „nie używaj wulgarnych słów, wyzwisk, pseudonimów, zwracaj się do innych uczestników po imieniu, nie używaj gwary więziennej”;
- Przestrzeganie zasad poprawnej dyskusji – „mów na temat, podawaj argumenty dla wypowiedzianych przez siebie sądów, wyjaśnij swoje stanowisko, jeśli nie jest czytelne dla współroz mówców, odnoś się do wypowiedzi poprzedników”;
- Inicjatywa i aktywność – „przygotowuj się do zajęć, bierz aktywny udział w zajęciach, przestrzegaj porządku poszczególnych etapów spotkań – jest czas na rekonstrukcję tekstu i na dyskusję oraz prezentowanie własnego stanowiska”;
- Szacunek i tolerancja – „nie napadaj na oponenta w dyskusji, szanuj odmienność poglądów, nie przerywaj innym, nie podnoś głosu”;
- Uczciwość – „jeśli nie przygotowałeś się do zajęć, nie udawaj i np. nie prezentuj swoich poglądów zamiast omawiać tekst”.

Zawarcie kontraktu z grupą: wszyscy uczestnicy muszą odnieść się do reguł, uczestnictwo w zajęciach jest dobrowolne, zgoda na kontrakt zostaje wyrażona złożeniem podpisu pod zasadami, wypisanymi na arkuszu brystolu.

Uczestnicy podają swoje propozycje, co do prowadzenia zajęć oraz oczekiwania względem nich – prowadzący wraz z grupą omawia propozycje. Uczestnicy krótko charakteryzują swój stosunek do problematyki zajęć – na ile problemy tam poruszane są ważne dla nich, czy mają szczególne doświadczenia w związku z nimi lub też sporo o nich rozmyślają. Prowadząca uzasadnia dobór problematyki; wskazuje na jej przynależność do refleksji filozoficznej, a dokładnie działu filozofii, jakim jest etyka, odróżnia i podaje definicje etyki i moralności.

Zakończenie zajęć: wybór jednego spośród uczestników do przygotowania na kolejne zajęcia definicji (słownikowej, encyklopedycznej, z internetu) hipokryzji. Pożegnanie.

SPOTKANIE 2.

Zapoznanie się grupy z przygotowanymi definicjami hipokryzji, porównanie poszczególnych definicji ze sobą – zapisanie na tablicy.

Rekonstrukcja treści opowiadania *Baryłeczka* (Guy de Maupassant) oraz dramatu *Świętoszek* (Molier).

Dyskusja nad tekstami:

- czy pojęcie hipokryzji stosuje się do bohaterów opowiadania i dramatu?
- opracowanie tabeli z wartościami głoszonymi, a faktycznym zachowaniem bohaterów;
- jakie relacje występują między bohaterami - hipokrytami a pozostałymi bohaterami – czy można wskazać warunki sprzyjające hipokryzji?

Zakończenie spotkania – zapisanie wniosków przez protokolanta (wyłonionego spośród uczestników) oraz wybranie uczestników, którzy przygotowują na kolejne spotkanie krótkie prezentacje (inscenizacje), dotyczące etykiety dworskiej oraz etykiety dyplomatycznej.

SPOTKANIE 3.

Odczytanie wyników pracy nad tekstami literackimi z poprzednich zajęć.

Prezentacja scenek z zachowań przewidzianych przez etykietę dworską oraz dyplomatyczną.

Odczytanie fragmentów z podręcznika *savoir-vivre*'u oraz fragmentu z *Iwony, księżniczki Burgunda* (W. Gombrowicza).

Dyskusja dotycząca etykiety:

- czy zachowania mocno skonwencjonalizowane są rodzajem hipokryzji?
- czy zachowanie zgodne z etykietą służy czemukolwiek, czy też cały jego sens polega tylko na tej zgodności?
- czy podporządkowanie się etykietce wymaga udawania, czy też może być aktem szczerości lub mieć charakter wychowawczy?

Dyskusja dotycząca hipokryzji:

- jakie funkcje w hipokryzji spełnia kłamstwo – czy każde kłamstwo jest hipokryzją, czy trzeba kłamać, by być hipokrytą?
- jakie cechy stanowią przeciwieństwo hipokryzji?
- czy człowiek może uciec od hipokryzji, czy też każdy z nas przynajmniej od czasu do czasu jest hipokrytą?
- czy hipokryzja w dzisiejszym świecie jest postrzegana jako zaleta, czy jako wada – dlaczego?

Podsumowanie obu spotkań i zakończenie zajęć.

SPOTKANIE 4.

Rekonstrukcja treści rozprawy R. Ingardena *O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych*:

- a) wskazanie czterech typów sytuacji, gdy występuje zjawisko odpowiedzialności;
- b) wskazanie ontycznych podstaw odpowiedzialności.

Omówienie wyników analizy tekstu i zapisanie ich przez protokolanta.

Zakończenie zajęć – podzielenie uczestników na 6 zespołów i przyporządkowanie każdemu zespołowi jednej postaci spośród głównych bohaterów *Dżumy* (A. Camusa) do opracowania ze względu na kategorię odpowiedzialności – na kolejne zajęcia.

SPOTKANIE 5.

Powtórzenie wyników analizy tekstu filozoficznego. Prezentacja wyników analizy poszczególnych bohaterów *Dżumy* ze względu na kategorię odpowiedzialności:

- która sytuacja odpowiedzialności ma miejsce w przypadku danego bohatera?
- jakie wartości są realizowane/unicestwiane w danej sytuacji odpowiedzialności?
- czy sytuacja bohaterów – epidemia w mieście – jest szczególną ze względu na odpowiedzialność, czy też jako taka oddaje szczególność sytuacji odpowiedzialności w ogóle?

Grupowe omówienie prezentacji.

Dyskusja nad zagadnieniem odpowiedzialności:

- problem wolności a odpowiedzialności – czy wraz ze wzrostem wolności wzrasta odpowiedzialność człowieka (w czterech wyróżnionych sensach)?
- za co jest odpowiedzialny człowiek, który ma ograniczoną wolność – każdy uczestnik wypisuje na karteczce, za co czuje się odpowiedzialny pomimo pozbawienia wolności, odpowiedzi są zapisywane na tablicy.

Zakończenie spotkania.

SPOTKANIE 6.

Wprowadzenie – wykład prowadzącej na temat samobójstwa:

- samobójstwo bierne i samobójstwo czynne;
- samobójstwo a eutanazja (bierna, czynna);
- dopuszczalność/niedopuszczalność samobójstwa – historyczny przegląd.

Analiza fragmentów książki P. Singera, *O życiu i śmierci: upadek etyki tradycyjnej*; dyskusja nad problemem eutanazji w kontekście mózgowej definicji śmierci.

Zakończenie zajęć – podział uczestników na 3 grupy i przyporządkowanie każdej grupie tekstu: 1) J.W. Goethe, *Cierpienia młodego Wertera*, 2) Platon, *Fedon*, 3) H. Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*) oraz zadania omówienia problemu samobójstwa przedstawionego w danym tekście.

SPOTKANIE 7.

Prezentacja wniosków z analizy zadanych tekstów.

Dyskusja:

- geneza decyzji samobójczych – jakie doświadczenia mogą prowadzić do odebrania sobie życia;
- dopuszczalność/niedopuszczalność samobójstwa – próba zebrania argumentów;
- analiza zebranych argumentów ze względu na tkwiące u ich podstaw założenia aksjologiczne.

Zakończenie zajęć.

SPOTKANIE 8.

Ćwiczenie: uczestnicy otrzymują paski papieru z wypisanymi nań krótkimi charakterystykami – dzielą paski na te opisujące kobiety i na opisujące mężczyzn.

Charakterystyki:

- potrzeba zażyłości;
- potrzeba konsultowania się z partnerem;
- język zażyłości i powiązań;
- mówienie prywatne;
- potrzeba mówienia w domu;
- zauważanie szczegółów dowodzi troski;
- mieszanie interesów z plotkowaniem;
- gra „czy mnie lubisz”;
- walka o dobro związku;
- wilcze słowa w owczej skórze;
- rywalizacja dobrze maskowana;
- przyjaźń wyklucza agresję;
- potrzeba niezależności;
- potrzeba samodzielnej decyzji;
- język statusu i niezależności;
- mówienie publiczne;

- skłonność do milczenia w domu;
- irytacja drobiazgowością;
- gra „czy mnie szanujesz”;
- walka o siłę własnego ja;
- przez agresję do akceptacji;
- rywalizacja raczej ujawniana;
- w przyjaźni może pojawić się doza przyjaznej agresji;
- zazdrość o partnera;
- preferencja pracy z ludźmi a nie z przedmiotami;
- długo pamiętają urazy;
- wielka dbałość o estetykę otoczenia;
- łatwe poddawanie się nastrojom;
- duża intuicja;
- opiekuńczość i troska o partnera;
- maskowanie emocji;
- stałość psychiczne – odporność na nastroje;
- duma z widocznych efektów pracy;
- racjonalizm;
- talenty organizacyjne, kierownicze.

Omówienie wyników doświadczenia i dyskusja:

- czy grupa dzieliła paski raczej bezkonfliktowo, czy też któreś charakterystyki budziły wątpliwości?
- czy można dodać jeszcze jakieś charakterystyki, których zbrakło na paskach, a są konstytutywne dla myślenia o płci?
- na podstawie czego klasyfikowano daną kategorię: własnego doświadczenia, powszechnie panującej opinii, lektury itp.?
- czy powstały podział (będąc nawet wiarygodnym) odzwierciedla pewne stałe – naturalne cechy płci, czy cechy jako wynik wychowania i obowiązujących wzorów kulturowych, a może część cech ma charakter biologiczny a część kulturowy?
- czy wśród charakterystyk odnajdujemy stereotypy? czym są stereotypy? jakie znamy stereotypy (nieobecne na paskach) dotyczące kobiet i mężczyzn?
- lepiej być kobietą czy mężczyzną? – próba zebrania argumentów

Zakończenie zajęć – podział uczestników na 4 grupy przygotowujące krótkie prezentacje:

- 1) Aksjologia płci a praktyka społeczna w świetle pism Platona.
- 2) Płeć jako determinanta roli i pozycji społecznej według nauki Arystotelesa.

- 3) Chrześcijańska nauka o człowieku a różnice między kobietą i mężczyzną. (Na podstawie: M. Uliński, *Kobieta i mężczyzna. Dzieje refleksji filozoficzno-społecznej*, Aureus, Kraków 2001).
- 4) Różnorodność wzorców „kobiecych” i „męskich” (M. Mead, *Płeć i charakter*, [w:] *Nikt nie rodzi się kobietą*, wybór, przekł. i wstęp T. Hołówka, posłowie A. Jasińska, Czytelnik, Warszawa 1982).

SPOTKANIE 9.

Prezentacja wniosków z analizy przeczytanych tekstów i konfrontacja ich z wynikami dyskusji na poprzednich zajęciach.

Zakończenie zajęć.

SPOTKANIE 10.

Zakończenie spotkań – powtórzenie i podsumowanie cyklu zajęć:

- przeprowadzenie ankiety do oceny zajęć dydaktycznych;
- omówienie wyników ankiety;
- dyskusja nad rolą refleksji filozoficznej w życiu człowieka, w szczególności w sytuacji odbywania kary pozbawienia wolności.

Kilka słów o doświadczeniu realizacji warsztatów filozoficznych w więzieniu (wrzesień 2008):

1. Było to doświadczenie bardzo pozytywne, zwłaszcza w porównaniu z wielką walką, jaką zdarza mi się toczyć z moimi uczniami na zajęciach z etyki; jako kobieta nie spotkałam się z żadnym przejawem agresji lub niestosownego zachowania, choć uczestników było ok. 15 i siedzieliśmy w świetlicy bez żadnego dozoru bezpośredniego.
2. Spotkania odbywały się mniej więcej raz w tygodniu – po dwie godziny, część uczestników była zawsze przygotowana, podług wytycznych zawartych w konspektach, materiał źródłowy został zatem wykorzystany.
3. Zawarta w konspektach propozycja nie ma nic wspólnego z potocznie pojętym umoralnianiem czy moralizowaniem, stanowi próbę samodzielnego, choć dokonującego się we wspólnocie, namysłu nad moralnie doniosłymi kwestiami; jest próbą analizy ładunku aksjologicznego, tkwiącego w owych zagadnieniach, ale także próbą identyfikacji, nie zawsze łatwej, w żywiole życia owych zjawisk. Być może patronuje takiej metodyce działań sokratejskie przekonanie, że ludzie zło popełniają z niewiedzy, zatem rozsądzenie owej niewiedzy próbą namysłu i dowiedzenia się jest cenniejsze od pogada-

nek na temat dobra i zła, które skądinąd uważam za przejaw pychy i, nie-
rzadko, głupoty prelegentów, zwłaszcza jeśli odbiorca jest tak specyficzny.

4. O ile zasygnalizowaną w powyższym punkcie specyfikę więźniów uznaję w kontekście pogadanek umoralniających, o tyle w perspektywie mojego rozumienia warsztatów filozoficznych nie bardzo: punktem wyjścia zajęć, na których ma się dokonywać wspólny namysł, musi być założenie o zdolności wszystkich uczestników do takiego przedsięwzięcia. Przyznam szczerze, że traktowanie więźniów jak zwyczajnych uczestników spotkania filozoficznego było dla mnie naturalne, stąd to szczególne wrażenie, jakie niekiedy u innych wywołuje moje doświadczenie, zawsze mnie zaskakuje i dziwi. Rzecz jasna – trzeba pamiętać, że uczestnicy są grupą specyficzną, tak samo jak młodzież jest specyficzna, i właściwie do owej specyfiki (tego, co ewentualnie może ich interesować; tego, o czym właśnie oni mogą wiedzieć więcej, itd.) dostosować program. Konkretnie na poziomie konspektów ta (dydaktyczna) wrażliwość przejawia się na przykład w tym, że:
 - a) zajęcia w grupie społecznie i moralnie naznaczonej zaczynam od hipokryzji, zjawiska negatywnego, ale takiego rodzaju, że nie naznacza więźniów jako więźniów – mogą o tym wiarygodnie rozprawiać jak każdy inny; taki temat sprawia, że są podmiotem, a nie przedmiotem spotkania (nie przyszłam ich naprawiać, oceniać itp. – przyszłam z nimi porozmawiać);
 - b) w konspekcie o odpowiedzialności pojawia się pytanie o związek zakresu odpowiedzialności z zakresem wolności – to jest pytanie, na które wiarygodnie mogą odpowiadać właśnie ci, u których zakres wolności jest nie-standardowy.

Uwagi te piszę po upłynięciu niemal roku od warsztatów. Jeśli chodzi o reakcje uczestników: byli zachwyceni, ale należy pamiętać, że mogło o tym decydować sporo czynników pozafilozoficznych – np. jakikolwiek kontakt z kobietą dla wielu z nich mógł być atrakcją samą w sobie. Trzeba mieć się na baczności w kwestii owych pozafilozoficznych czynników, realizując zajęcia w tak specyficznej grupie, tzn. należy być zdyscyplinowanym i nie wchodzić w relacje emocjonalne, bo jest to zarówno nieuczciwe, jak też szkodliwe.